

STREITMANN ANTAL (II.)

B E L A D U R A N C I

A gimnázium lelkes tanára a népművészet sokféleségében és gazdagságában az alkotó ihlet forrását látta, nem vállalta „a politikai ideálok ipostolá”-nak szerepét, javíthatatlan humanista, amilyenek egykor az igazi „néptanítók” voltak. Ámde minden összeesküdött ellene. Amikor 1890-ben a *Torontál* című lapban – aláírás nélkül – megjelent cikkében „a nemzeti háziipar kérdését” fejtegette, Bánátban a sáskajárás óriási pusztítást okozott, és ez még nehezebbé tette a földművesek és a föld nélküli bérmunkások sorsáé. A köztük elviselhetetlenül nehéz életét. A közöttük kiosztott nyereségek, amelyek otthonaikat díszítették, a „díszes perzsa szőnyegek és szmirna karniturák” azonban nem érzékeltették a sanyarú körülményeket. Szerényi József, a gyár főellenőre 1893-ban megbízatást kapott a szövőiskola megszervezésére. A Háziipar Egyesületnek azonban alapító bizottságot kellett előbb kineveznie a szőnyegyár részvénytársaságának a létrehozására.

„Minél élénkebbé vált a szőnyegyár építése, annál inkább haldoklott Bánátban a Háziipar Egyesület tevékenysége.”¹ A Torontál megyei Háziipar Egyesület közgyűlése az 1894. július 27-én megtartott rendkívüli ülésén határozatot hozott az egyesület feloszlatásáról! Dr. Kamilo Hadžić nyugalmazott bírót neveztek ki az 1894. július 14-én bejegyzett Torontáli szőnyegyár igazgatójává, amely hivatalosan december 19-én kezdte meg működését, a következő, 1895-ös évet pedig már veszteséggel zárta!

Streitmann az újonnan létesített gyár „művészeti vezetője” maradt, de elképzelései nem voltak összhangban a gyár „játékszabályaival”. Kezdetben örülbelül 150 szövőnő, többségük a tanulója és munkatársa volt, élelmet apott a munkaidő alatt. Erre az időszakra az egymás közötti meleg emberi kapcsolatok, a barátkozás volt jellemző. Ám mindez rövid ideig tartott, mert szövőműhely és a nyereségorientáltaságú gyár nem volt ugyanaz.

Streitmann a szövőműhelyekbe átmentette a népművészeti munkák ajátosságait és a kor ízlésével és igényével összeegyeztetve tervezte meg a művészi értékű egyedi darabokat. A kort és ízlést megelőzve a „jövő

igényeinek” megfelelően tanította és képezte a szövőlányokat, összhangban rajztanári pedagógiai elveivel, „ami nem egyéb, mint a megfelelő erőt és a műérzékét a nép minden rétegében felkelteni, fejleszteni és hovatovább kiképezni. Legtermészetesebb módszere a gyermek ösztönének követése...”² Arra törekedett, hogy a lányok ösztönös tervezőkészségét kifejezésre juttassa a szövőiskolákban és szövőtelepeken. Eredményeiről elragadtatással szolt. Az 1896-ban Budapesten megrendezett millenniumi kiállítás kapcsán kiemeli a melencei Kata Lončarskit, aki „valóban tökéletes szerb szötteseket” állított ki, és Kovalszky Saroltát, aki „apostoli munkát végez Eleméren”, a műhelyében készült „szőnyegek nemcsak fejlett technikájáról, hanem a tradicionális motívumok megőrzéséről és ügyes alkalmazásáról is tanúskodnak”. Streitmann elképzelése a kézművesség és az időszerű művészet összhangjának a megteremtéséről közelebb áll a Szerbia hegyi falvainak asszonyait foglalkoztató Sirogojno példájához, tehát a mához, mint a 19. század végének az elképzeléséhez, amikor a bánáti lányokkal egyszerre meghódította Európa kiállítási teremt és piacát. (A sirogojnói asszonyok nemzetközileg is elismert, exkluzív pulóvereket és ruházati cikkeket kötnek művészi tervek alapján, és természetesen a divatcikkeket drágán értékesítik!)

A bánáti kézműipar fejlesztése érdekében Streitmann megszervezte, hogy a termékeket kiállításokon, nemzetközi szemléken mutassák be, ahol számos elismerésben, díjban részesültek. Ez jó ajánlólevél volt a bánáti szövőműhelyekben és szövőtelepeken készült egyedi termékeknek. A szövőtelepek manufaktúrás munkamódszere alapján működő Torontáli Szőnyeggyár nem tudott nyereségesen gazdálkodni. A néhány ritka kivételnek számító, kiemelkedő tervező által vagy Streitmann által tervezett, ill. az ő felügyelete alatt készült szőnyeg kivételével a gyár tucattermékeket állított elő, amelyek keresettek voltak ugyan, mégis csak féláron értékesíthették őket a magas gyártási költségek miatt. A szőnyeggyár a millenniumi kiállításon (1896) és Európa-szerte szerzett tekintélye ellenére is csődbe jutott 1897-ben.

Nem sikerült Streitmann-nak az az elképzelése, hogy megvalósítsa a munka–művészet–élet harmonikus egységét, és az sem, hogy a szövőlányok és -asszonyok megélhetését biztosító munkáját az önmegvalósító, örömforrást is jelentő, kreatív tevékenység szintjére emelje.

A gyár 1902-ben végérvényesen tönkrement, a készlet kiárúsítása fokozatosan tönkretette a szövőműhelyeket és Streitmann-nak a „szövőtelepekről alkotott álmát”. Többé nem tudta befolyásolni az események alakulását. A gyár tönkremenésével bizonytalanná vált háromszáz család egzisztenciája is. Mivel a minisztérium visszautasította a gyár pénzelését, a következő évben a gyár vezetősége segítségül hívta Lazar Dunderskit, a multimilliomost, hogy mentse meg az üzemet. Kovalszky Sarolta is felszámolta szövőműhelyét. Néhány iparművész-társaság-szövőnője pedig a Tolsztoj-telephez hasonló, a Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor alapította gödöllői művésztelephez csatlakozott.

A kezdettől fogva ráfizetéssel működő szőnyeggyár tönkremenése ellenére Streitmann továbbra is az ipar fejlesztésén fáradozott, sikeres iparkiállításokat és árumintavásárokat szervezett, a kisiparosok teljes bizalmát és tiszteletét élvezte. Az 1902 augusztusában megrendezett nagybecskereki vásár alatt a hálás mesterek, segédek és inasok felvonultak, látványos fáklyás menetet rendeztek kedvenc tanáruk tiszteletére.

Ekkor már a köztisztelőben álló pedagógus, aki minden jelentős esemény pótolhatatlan szervezője, a századforduló jellegzetesen sokoldalú egyénisége volt, Becskereket ismertté tette az országban. A huszadik század hajnalán teljes mértékben az ifjú nemzedék oktatására fordította energiáját, abban a meggyőződésben, hogy a fiataloknak lehetőségük lesz arra, hogy a világot megváltoztassák, olyan újításokat vezessenek be, amelyek neki nem sikerültek.

A gyakorlat és tények embere, a sosem improvizáló Streitmann csak 1902-ben tekintette eléggé megbízhatóknak a képzőművészeti oktatás terén szerzett tapasztalatait. A tanulók rajzaiból rendszerint a tanév végén rendeztek kiállítást. Első alkalommal azonban június 18-án Streitmann kollégája, eszmetársa és munkatársa, Szalaváry Ede állította ki diákjainak a „természet után” készült ceruzarajzait és akvarelljeit: portrékat, tájképeket és természetesen a szakmai előrehaladást biztosító mértani rajzokat. A következő napon, június 19-én megnyílt *A gyermek művészete* című rajzkiállítás, amely első volt a maga nemében az akkori Magyarország területén. Ugyanis nem a tanulók rajzainak megszokott kiállításáról, hanem az első gyűjteményes, olyan célú kiállítás megnyitásáról volt szó, „amely arra hivatott, hogy bemutassa Streitmann Antal tanítási módszerét, amely a természet után való rajzolással kifejleszti a gyermek megfigyelő tehetségét, emeli rajzbeli biztonságát, kezűgyességét”³. A *Torontál* újságcikke kiemeli a tanulók természettel való közvetlen kapcsolatának szembeűnő jeleit a rajzokban, és különösen érdekesnek tartja a kiállítások azon részét, amely „válogatott rajzaival méltón képviseli az óvodás gyermekek művészetét, a nyolc-tíz éves iskolás fiúk rajzáig”.

A következő évben, 1903 augusztusában Nagybecskereken a Délmagyarországi Tanítók Egyesületének évi közgyűlése alkalmából – a központi elemi iskolában – nagy kiállítást rendeztek a gyermekrajzgyűjteményből. A *Torontál* című lap így tudósított: „Az eszme életrealitását és értékét egyébként illetékes helyen is elismerték, amennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. Staub Móric egyetemi tanár, tanszermúzeumi igazgatót küldte le a kiállítás tanulmányozására, aki a tegnapi nap folyamán azt megtekintette, Streitmann Antal tanár főrendezőnek teljes elismerését fejezte ki és nyilvánította, hogy az egész gyűjteményt a tanszermúzeum részére óhajtaná megszerezni. (...) Rendkívül érdekes és tanulságos az a

rajzgyűjtemény a melyet a rendező-bizottság felszólítására 22 óvoda és elemi iskola küldött be. (...) Gyermekünk lelkébe láthatunk a rajzokon keresztül. (...) Megannyi lélektani motívumok ezek, a miből szülő, tanító egyaránt tanulhat.”⁴

Hogy a gyűjtemény megérkezett-e a pesti múzeumba, vagy sem, nem tudhatjuk. A gyermekrajzok tanulmányozása azonban Nagybecskereken mindennapos tevékenységgé vált. A „játékszerű rajzolás”, melynek célja eljutni „a gyermek naiv örömeihez”, festés a természetben már nemcsak Streitmannt foglalkoztatta. A már említett Szalaváry mellett ez érdekelte Leonarda Mária zárdai apácát és rajztanárt,⁵ valamint a bánáti falvak számos tanítóját. A Temes megyében és Torontál megyében levő 23 oktatási intézmény tanárai, továbbá „Pest, Rákosliget, Szeged stb. kiemelkedő pedagógusai egyetértettek a képzőművészeti oktatás új módszerének a bevezetésével, amelyet Streitmann Antal hosszú ideje nagy sikerrel alkalmaz”.

Végül 1904. március 5-én „a nagybecskereki főgimnázium országos nevű kiváló rajztanára (...) Budapesten az új városháza nagytermében előadást tartott”. A szaklapok a már megszokott módon írnak erről a székvárosi eseményről, de szót sem ejtenek a kutatással eltöltött évekről és a „vidéken” elért eredményekről. Szerencsére Streitmann Antal tanítványai később szóval is, tettel is bizonyítani fogják tanáruk képzőművészeti pedagógiai módszerének célszerűségét és jelentőségét, mely iskolai tantárgyként még az évszázadnak az utolsó évtizedében sem kapja a jelentőségéhez méltó helyet!

A pesti közvélemény viszonyulását Streitmann e téren végzett munkája és erőfeszítései iránt leghűbben az alábbi sorok bizonyítják: „... édes példája egy 3 éves és 1 hónapos gyermek »rajza«: Egy ember ás a mezőn, mögötte a földből hirtelen kibúvik egy krokodil és megeszi. Már mint a nagybecskereki embert. A rajza oly kivehetetlen ákom-bákom vonalakból áll, hogy becsületére válna Tovropnak is. De mindegy, fő a jó szándék, s ez minden gyermekben megvan.”⁶

A jó szándékkal és még számtalan jó tulajdonsággal megáldott tanárjukra ekképpen emlékeznek vissza tanulói: „... jól tudta ezt az én derék tanárom Nagybecskereken, Streitmann Antal, aki sok évvel ezelőtt az első, máig is emlékezetes, érdekességében és gazdag tanulságaiban – szerintem – ez ideig sehol el nem ért gyermekrajzkiállítás nyélbe ütötte”⁷ – írta Fülep Lajos 1911-ben az iskolákban folyó képzőművészeti nevelésről.

Fülep Lajos, az ismert művészettörténész, művészettfilozófus, egyetemi tanár azonban nem az egyetlen, akinek az útját egyengette életműve létrehozását elősegítette a becskereki rajztanár. Kiemelhetjük még a következőket:

– *Aleksandar Sekulić* (1877–1942) ismert jugoszláv festő. Streitmann irányította a festői pályára. A müncheni akadémia növendékeként vett részt

Belgrádban az 1904-ben megrendezett első jugoszláv művészeti kiállításon;

– *Szentgyörgyi István* (1881–1938) szobrász. A szegedi fa- és fémipari iskolába küldte, később pedig segítette, és barátai támogatásával kieszközölt számára 1200 korona segélyt a megye kulturális pénzalapjából;

– *Várkonyi József* (1879–1938), tanítványa, később pedig festőtársa. Segítette emberi-festői kibontakozásában, ösztönözte kreativitásában. A harmincas évek elején egy művésztelep megalakításának reményében átengedte a festőknek a Bega partján levő villáját;

– *Novák Rezső* (1883–1908) kivételes tehetségű festő, akit Streitmann készített fel a budapesti Képzőművészeti Akadémiára. Még a pesti tanulmányai alatt elkészítette Todor Manojlović portréját. Ez a munkája fennmaradt, és érzékelteti, hogy korai távozása milyen veszteséget jelent a vajdasági művészetnek;

– *Zsénár Emil* (1884–1945) egykori diákja számára ösztöndíjat eszközölt ki. Hollósy Simonhoz Münchenbe, majd Ferenczy Károlyhoz Pestre küldte, később pedig vele együtt látogatta a nagybányai művésztelepet,

– *Todor Manojlović* (1883–1968) költő, művészettörténész, kritikus; a becskereken végzett gimnáziumi tanulmányai után jogot tanult Pesten, de csakhamar iskolát változtatott, Münchenben és Baselban folytatta művészettörténeti tanulmányait. A második világháború után végérvényesen visszatért szülővárosába, Zrenjaninba, részt vett az écskai művésztelep munkájában, ahol a hosszú és kellemes baráti beszélgetések során mesélt a művésztelep részvevőinek és e sorok írójának Streitmannról és „diákjáról, a nyugtalan magyarról, aki újságíróként kezdte, és akiből híres művészettörténész lett”.

– *Fülep Lajos* (1885–1970) már Nagybecskereken, végzős gimnazista korában „jó tollú íróvá lett”, később több alkalommal is meggyőző erővel fejezte ki tanárához való ragaszkodását: „És azt se bánom, ha minden ember teleakasztja a lakást Kézdi-Kovács-féle képekkel – mire a fiúk megnőnek annyira, hogy fel tudják emelni a képeket, ki is dobják őket az ablakon.”⁸

Sajnos, a nagybecskereki „tekintélyes közönség” nem osztotta a fiatal, lázadó Fülep, a becskereki végzős gimnazista véleményét, aki – beleértve a szakértőket is – azon kevesek közé tartozott, akik már 1906 októberében kristálytisztán felismerték Cézanne korszakos jelentőségét: „Az ezévi Őszi Szalon nekem a következőket mondja: A kiindulópont Cézanne, az érkező pedig Gauguin. De nem a vég! Mert a levegő feszültséggel terhes, a közeljövőben új nagy összeütközéseket rejt magában!” „... ez a folyton fejlődő ősz fejű ember, tegnap még legnagyobb élő művésze a világnak, ma halott. (...) Ma is még, hány ember van tisztában annak az eseménynek a jelentőségével, hogy egy Cézanne nevű művész élt és meghalt?”

A nagybecskereki közönség még sokkal később sem „terheli” magát

Cézanne-nal, Gauguinnel, Van Goghgal. A fiatal Fülep viszont gyermeki szemmel figyelte Streitmann Antal festészetét, Kézdi-Kovács autodidakta festő képeit, valamint az újságokban megjelenő, az öntelt festő mázsolmányait dicsőítő és Streitmann festészetét elmarasztaló cikkek párviadalát. A *Torontál* Irodalom, művészet, színház rovatában 1890. március 23-án a következő, reklámnak is beillő szöveg jelent meg: „K. Kovács László fiatal festőnk, lapunk főmunkatársa, kit a müncheni képtárlat alkalmából a Kölnische Zeitung a legkiválóbb magyar tájképfestők közé sorolt (...) néhány nagyobb méretű olajfestményt állít ki a helybeli Rozenfeld-féle üzletben...” Így lesz ez később is. Ennek a festőnek és a hozzá hasonlóknak az árnyékában marad Streitmann festészete. Épp Streitmanné, aki ez ellen az ízlés ellen harcolt formatervezőként, pedagógusként és festőként egyaránt!

Nyilvánvaló – bár ezt konkrét adatokkal nem támaszthatjuk alá –, hogy Streitmann Nagybecskerekre való érkezése pillanatától kezdve állandóan fest. Egy 1890 szeptemberében olvasható újságcikkből megtudhatjuk, hogy gyakran kiállít (tehát nem első alkalommal állít ki!) a főutcai „Mangold-féle papírkereskedésben”.¹⁰

Két évvel később, 1892. május 4-én együttes kiállítást rendeztek a megye pompás palotájának (Lechner Ödön tervezte 1885–6-ban) termeiben. A kiállításon, „mely e nemében bizonyára az első Nagybecskereken” Kézdi-Kovács László három termet töltött meg képeivel, Streitmann Antalnak csak egy helyiség jutott, az ötödikben pedig virágkiállítást rendeztek. Az első festő – „aki a budapesti kiállításokon is szép sikert aratott s akit csak nemrég a zágrábi képzőművészeti társaság dicsérő oklevéllel tüntetett ki”¹¹ – méltatása mellett a helyi lap megemlékezik „a kitűnő rajztanárról”, és véletlenül éppen a legfontosabb sorokat, a lényegét fogalmazta meg: „A negyedik teremben Streitmann Antal tanár képeit léthatjuk, s ezek között néhány olyat, melyek az első tekintetre lekötik a figyelmet, melyet a legnagyobb mértékben meg is érdemelnek. Ezek közül megemlíjük Lauka Gusztáv arcképét és a Marilla-fürdő regényes részletének képeit, amelyek sok elevenséggel s ragyogó színekkel vannak megfestve.”¹²

Ezek után Kézdi-Kovács László Budapestre költözött, és 1893-tól képzőművészeti kritikusként tevékenykedett; a régimódi szellemben festett képek dicsőítésével és a minden újjal és avantgárral szembeni maró kritikáival vált ismertté.

Streitmann „ragyogó színekkel” megfestett képeit minden bizonnyal még 1892 előtt készítette. Figyelemmel kísérte a csakhamar hírnevessé váló nagybányai művésztelep munkáját, amely 1896 májusától kezdve működött. A helyi lapok, melyek csak véletlenül figyeltek fel Streitmann friss színeire, nem számoltak be a festőnek az első magyar plein air és impresszionista művészteleppel való tartó kapcsolatáról. Streitmann Antal nevét Réti István¹³

A nagybányai művésztelep című könyvében sem említi, és nincs benne Pechán József sem, aki – bizony állítható – résztvevője volt a művésztelepnek. Sajnos, Streitmann tevékenységéből a festészete maradt a „legnagyobb homályban”, pedig ebben kiteljesedett a természettel folytatott dialógusa is, melyet ő pedagógiai elvei kiindulópontjának, a művésztelepek megalapítása és az iparművészethez való viszonyulása alapjának tekintett. Streitmann festészetéről csak közvetett úton tanúskodik megfestett képeink címjegyzéke:

– *A solymosi vár, 1877-ben* című festményét tanulmányainak ideje alatt festette. Annyira valószínű, hogy *A műemlékek helyrajzi jegyzékében* illusztrációként szolgál.

– *Két gyermekfej az ablakban*, zsánerkép; A Mangold-féle papír- és könyvkereskedésben állította ki 1890. szeptemberében. Az újság így tudósított róla: „... újabban az arcképfestésre adta magát s néhány csinosan és lelkiismeretesen kidolgozott művet állított ki a főutcában. Legujabban egy tanulmányképe látható a Mangold-féle papírkereskedésben, amely két üde gyermekarcot ábrázol, mint kifelé néznek az ablakon. Olcsón megvásárolható.” Nyilvánvaló, hogy tájképet, majd portrékat festett, melyeket először állított ki. Valószínűleg pénzre volt szüksége, olcsón el is akarta adni azokat. Mangold Lipót kereskedésben már korábban is volt példa hasonló képkiállításra. Az 1889. március 3-ai napilap arról tudósít, hogy egy Kézdi-Kovács kép „... néhány napig a helyi kereskedő Mangold Lipót kirakatában volt kiállítva”.¹⁴ Ezek szerint a nagybecskereki főutca kirakatát már 1890 előtt díszítették festmények.

– *A Lauka Gusztáv arcképe* című képről 1892-ben tesznek említést, amely valószínűleg hasonlít az *Oppenheim arcképéhez* (olaj, vászon, 55X68,5 cm; aláírás jobbra lent: Streitmann 1890, a zrenjanini múzeum tulajdona), ez egyébként akadémisztikus stílusban, rendelésre festett, átlagos képnek számít.

– *A Marilla-fürdő* című kép és az ehhez hasonló tájképei 1892-ben arra ösztönözték a cikkírókat, hogy megemlítsék a „ragyogó színeket”, ami bizonyítja, hogy ez Streitmann festői területe, és ez festészetének lényege.

Az első „igazi” képkiállítás után a városban egymást követik a jelentős művészeti események. Streitmann képeiről egészen 1904-ig kevés tudomást szerezhetünk.

Az említett időszak alatt kétségtelenül Streitmann a város legnagyobb hatású festője, a Pesten alkotó művészek jó ismerője, ő maga igen tehetséges, tájékozott az országban és az európai központokban végbemenő képzőművészeti eseményekben. Kollégája és vetélytársa Uroš Predić (1857–1953) szerb festő, aki 1885 után nagy népszerűsége tett szert zsánerképeivel (Az anya sírjánál, Vig szeszestsvérek stb.), és aki a bécsből való visszatérése után 1894-től kezdődően 15 éven keresztül szülőhelyén, Or-

lovaton élt, és a bánáti falvakban és városokban festette a templomi faliképeket, de aktívan nem vett részt Nagybecskerek képzőművészeti életében és eseményeiben. Amíg Uroš Predić a bécsi képzőművészeti események színhelyéről Orlovatra visszatérve Perlezen (1894) festette az ikonokat, és igyekezett eleget tenni a megrendelőknek, Torontál megye vezető rétege hozzálátott a pesti városi parkban rendezendő millenniumi kiállítás megszervezéséhez. Meghívták Vágó Pált (1853–1928) az akadémikus realizmus képviselőjét, hogy fesse meg *A földesurak felvonulása I. Ferenc József császár előtt* című képet. Természetesen a festőnek, aki a fővárosból érkezett vidékre, a Bega partján, a megye pompás palotájával szemben műtermet építettek. Így Nagybecskerek 1896-ban az első vajdasági város lett, amely rendeltetésszerűen épített igazi műteremházzal rendelkezett.

Szinte biztosra vehető, hogy Streitmann tanácsadó szerepet töltött be a funkciójának megfelelő épület megtervezésében, amely elég tágas ahhoz, hogy benne egyszerre több festő is alkothasson. Nem csoda tehát, hogy „itt intenzív művésztelepi munka folyt 1897 és 1899 között. Streitmann és Vágó mellett eljárt ide Edvi Illés Aladár és Németh Lajos is.

A millenniumi kiállítást követő három év folyamán gyakran látogattak el Nagybecskerekre az említett vendégek. Különösen Edvi Illés Aladár (1870–1958) festő és grafikus, később a Budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára, aki feleségül vette Karády Etel beodrai (Banatsko Miloševo) festőnőt. Igaz ugyan, hogy Streitmann kevés időt tudott velük tölteni a természetben, mert idejét lekötötte gimnáziumi hivatása és az iparművészet, azaz a szövőtelepeken folyó munka. Észre is vette ezt a Torontál című lap cikkírója, az 1899-ben megrendezett kiállítás tudósítója, és említést tett Németh Lajosról (1861– ?), aki „szorgalmasan dolgozik a Vágó-műteremben”, kiemelte Edvi Illés gyönyörű tájképeit, és hangsúlyozta Streitmann segítőkészségét, melyet a két fiatal művész iránt tanúsított. Említést tett festészetéről is: „Ismeretes, hogy Streitmann tanárúr is tehetséges ecsetkezelő, és annakidején néhány akvarellja magára vonta a figyelmet, amikor még Kézdi-Kovács Lászlóval rendezte meg a kiállítást, szintén a megyeháza termeiben.”¹⁵

Az 1899. március 10-én megnyílt kiállításon Vágó Pál, Edvi Illés Aladár, Németh Lajos és Streitmann Antal állította ki festményeit, a Nagybecskerek tájainak ihletésében született tájképeket. A képek jelentős része vevőre talált, Streitmann *Alkonyat* című képét Gimbaum Arnold, az *Oповai táj* című képét Weisz Izidor vásárolta meg. A vásárlók között volt Rónay főispán is, azonban ennél az adatnál sokkal fontosabb az, hogy Streitmann az említett képek mellett kiállított még egy másik tájképet is!

A *Felsőbányai részlet* című képe bizonyítja a legalább egy évvel előbbi, tehát 1898. évi tartózkodását Nagybányán.

Egyébként ha ez az adat nem is állna rendelkezésünkre, akkor sem lehetne semmi okunk, hogy kételkedjünk a nagybányai művészteleppel való szoros kapcsolatában. Ugyanis közvetlenül a kiállítás után, 1899. március 29-én dr. Vinczelhidy Ernő írt vezércikket a *Torontál* című lapban Művésztelepek Nagybecskereken címmel, melyben feltette a kérdést: „Miért nincs ennek a városnak is művésztelepe, mint Nagybányának?”

Mindössze három évvel a magyar művésztelep megalapítása után Nagybecskerek is művésztelepet szeretne magának, és nagy reményeket fűz a felépített műteremházhoz! A cikkíró abban reménykedik, hogy Wlassics Gyula művelődési miniszter támogatni fogja a kezdeményezést, amelyhez a jó feltételek adottak, „mert kezdetben csak néhány, később pedig egyre több fiatal művész fogja felkeresni a műtermet...”

A ma is létező műterem nem lett sem akkor, sem később kiindulópontja a művésztelepnek, az épületet Oldal István fényképész vásárolta meg, valószínűleg nem sokkal azután, hogy Vágó Pál Budapestre költözött, Edvi Illés Aladár és Németh Lajos pedig európai tanulmányútjukra indultak. Streitmann évszázadunk első éveiben teljes mértékben a képzőművészeti nevelés megreformálásának és diákjainak szentelte életét.

Festészetéről az 1904-ben megjelent újságokból kapunk némi kevés tájékoztatót, abból az évből, amely több szempontból is jelentős volt. Február végén a szőnyeggyári munkások sztrájkba léptek. Streitmann a két és fél évtizedes munkája „hiábavalóságá”-nak gondolata kerítette hatalmába, mialatt a munka–művészet–élet harmonikus egységének a megteremtésén fáradozott.

Március elején Budapesten előadást tartott A gyermek művészete témára. A nagyszámú hallgatóságnak bemutatta – az elmondottakat igazolandó – a megfelelő csoportok szerint rendszerezett gyermekrajzok hatalmas gyűjteményét. Az előadó – írta az előadás tudósítja – azzal fejezte be gondolatmenetét, hogy „a bemutatott gyűjteményt csak nyersanyagoknak kell tekinteni, ugyanis túl korainak tartja, hogy ebben bárki is támaszt keressen a közvetlen oktatáshoz. Úgymond, szükség lesz az össz pedagógus együttes összefogására ahhoz, hogy az eddigi gyakorlat alapján a képzőművészeti oktatást továbbfejlesztthessük”.¹⁶ Majdnem egy teljes évszázad múltán, képzőművészeti oktatásunkat még mindig gúzsba köti a fantáziaszegénység, és éppen az ösztönösen rajzoló gyermekevek és az olyan kiváló pedagógusok hiányoznak, mint Streitmann Antal volt.

A Budapesti Nemzeti Szalon május közepén kiállítást rendezett, melyen részt vett a főváros számos ismert művésze. A kiállítás művészeti vezetője Kézdi-Kovács László autodidakta festő volt, a polgári réteg kedvenc tájképfestője, aki képzőművészeti kritikákat is írt, a *Torontál* című lap munkatársa és Streitmann kollégája volt. Tekintettel „Streitmann érdemeire,

melyet a kiállítás sikeres megszervezésében nyújtott”, ezen a minden téren kivételesnek számító vernissage-on helyet kaptak Streitmann képei is.

Torontál megye székhelye elvárosiasodott előkelőségének nacionalizmus-tól fűtött euforikus hangulatát tükrözte a *Torontál* című lapban május 20-án megjelent vezércikk szövege is: „Csak a magyar munkát támogatjuk...”¹⁷, majd folytatásként: „a Nemzeti Szalont már előzőleg lelkesedéssel fogadták számos városban, köztük Ujvidéken és Szabadkán is”. A kétszázhatvan kiállított tárgy között tolongott a jómodú közönség, különösen a „térzenei koncert” idején, amelyet – fővárosi minta szerint – a kiállítási teremben tartottak. A kiállított művek vásárlása már az első napon megkezdődött. Kezdetben Streitmannra fel sem figyeltek, csak május 26-án, miután már eladtak harmincnégy festményt, megvették a *Giród tót falu* című képet, a következő napon pedig a *Felsőbányai részletet*. Megvásárolták továbbá a *Dobányzó*, a *Szarajevói részlet*, a *Budatin vára*, a *Csárda* (akvarell) és a *Létava vára* című képeit. A két hétig tartó kiállítás alatt összesen ötvenhét kiállított kép és egy szobor kelt el. A bevétel összege 10 000 korona volt, az alkotásokat 12 havi „részletlefizetésre is lehetett vásárolni”. A kiállítást 2300 látogató és körülbelül 500 diák (valószínűleg Streitmann tanuló) tekintette meg.

Egyetlen Streitmann-kép, amely ma is méltón bizonyítja festője mesterségbeli tudását (!) 150 koronáért kelt el május 28-án a kiállításon. A kép tulajdonosa, Özv. Stagelsmith Jánosné a képet 1973-ban a Szabadkai Múzeum rendelkezésére bocsátotta a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtára számára, a magyar képzőművészek 1830 és 1930 közötti időszakát felölelő gyűjteménybe. A kép címe: *Felsőbányai utca*, olaj, 33×50 cm aláírás: Streitmann (jobbra lent). A kép hátsó oldalán a következő szöveg található: „Felsőbányai utca Streitmann Antal, megvettük K 150 ér, 1904.” A képet Streitmann már előbb, valószínű 1903-ban a nagybányai művésztelepen festette. Érdekes, hogy 1899-ben kiállított egy képet *Felsőbányai részlet* címmel, de nem adta el. Egy ugyanilyen című festménye 1904-ben kelt el, akkor, amikor a művésztelepen készített és szintén felsőbányai tájat ábrázoló kép Stagelsmithék tulajdonába került.

E kép, a felsorolt címek, valamint a zrenjanini múzeum tulajdonában levő három kevésbé értékes kép alapján mégis megállapíthatjuk: Streitmann Antal kezdettől fogva a plein air festészet elkötelezettje, és résztvevője a nagybányai művésztelepnek. A megőrződött képe magán viseli a nagybányai festészet stílusjegyeit. A hatvanadik életévéhez közeledő, ereje teljében levő Streitmann a művésztelepre nem tanulni járt el. Számára a művésztelep ösztönző erő, barátkozást, Becskerek világától egészen eltérő légkört jelentett, ahol tisztelet övezte ugyan, de ő különként hatott, lélekben magasan a környezeté és a szürke pedagógusi hétköznapi fölött álló, magányos ember

maradt. A századforduló éveiben aktív részvevője volt a legidősebb művészeti eseményeknek. Mint az iparművészet úttörője kiváló formatervezőket és munkatársakat kötött Becskerekhez. Közöttük találjuk a gödöllői művésztelep alapítóit: Körösfői-Kriesch Aladárt (1863–1920) és Nagy Sándort (1869–1950) is. A Nagybányához szülőhelyénél fogva is kötődő Streitmann a képzőművészeti események középpontjában van. Naggyal, Körösfőivel, Horti Pállal (1865–1907); Nádler Róbertal (1858–1938), Vaszary Jánossal (1867–1939) és másokkal a képzőművészeti és az iparművészeti modern irányok nagy hatású propagátoraival együtt a századforduló művészeti eseményeinek középpontjában volt, részvevője kibontakozásának és alakulásának egyaránt.

A művésztelep mint alkotói támaszpont örökös álma volt Streitmann-nak és művésztársainak. Az 1904-ben megrendezett kiállítás után Németh Lajos ismételten indítványt tett a művésztelep „nagybányai és szolnoki mintára” történő megalapítására – olvashatjuk a sajtóban. Állítólag a tárgyalásokkal eljutottak addig, hogy „a művésztelephez tartozna kezdetben a Bega partján építendő hat műterem. A művésztelep alapítását indítványozók mozgalma élén áll Vágó Pál, a festőművész”.¹⁸

Mint már előbb, most is elszalasztották a művésztelep megalapításának lehetőségét. Először a nagybányai művésztelep mintájára akarták létrehozni, majd Nagybánya mellett Szolnok lett a példakép, ám a kezdeményezés kudarcba fulladt, a közvélemény figyelmét lekötötte az emberemlékezet óta nem tapasztalt szárazság, a „szomorú aratás” és a kétségbeejtő helyzet miatt a földművesek és napszámosok emigrációja.

A későbbiek folyamán semmi jel sem utalt arra, hogy 1906 nyarán Streitmann befolyásolta volna a neósok lázadása Czóbel Bélával (1883–1976) az élen. Hívásukra hozzájuk csatlakozott Pechán József (1875–1922) bácskai festő. A vihar lecsitulása és a neoimpresszionistáknak a kecskeméti művésztelep köré csoportosulása (1910) után Nagybányára is, Streitmannra is egyre jobban a „szabad festőiskola” csendje lett jellemző. Streitmann azonban nem nyugodott ezután sem. Az 1911-ben megalakult Nagybányai Festők Társasága példájára eszmetársaival együtt létrehozta a nagybecskereki impresszionisták csoportját, ezáltal eltávolodva a „torontáli képzőművészek-től”, főképpen pedig a haladásellenes irányzatoktól és tendenciáktól.

A mindössze négy festőből álló kis csoport: Streitmann Antal és két tanítványa, Zsénár Emil és Várkonyi József, valamint Walder Jenő (1854–?) temesvári rajztanár a Kereskedelmi Főiskola dísztermében 1912. december 19-én nyitotta meg az első kiállítást Nagybecskereki impresszionisták címmel, amelyen körülbelül 200 alkotás került bemutatásra.

A csoport az impresszionista elnevezéssel nem irányzatot szándékozott hangsúlyozni. Az impresszionizmus csupán megnevezése volt együttes

fellépésüknek, kifejezni kívánta az új iránti nyitottságukat, az új áramlatok befogadására való készségüket, és a tradicionálissal szemben az új áramlatok megjelenését hirdette. Streitmann Antal, Zsénár Emil és Várkonyi József a nagybányai művésztelep hatása alatt alkotott, és azt a szellemet képviselte, azonban ez Walder Jenőről nem állítható.

A nagybányai művésztelep 1896-ban alakult meg, és döntő hatással volt a század eleji magyar művészet alakulására, a plein air festészet pedig a magyar művészet formanyelvének egyik legfőbb összetevőjévé vált. Közvetítő szerepet töltött be az európai művészeti központok és az akkori Magyarországnak a legtávolabb fekvő városai között. A „festői tájban létesített műterem“ eredetileg Hollósy Simon (1857–1918) elképzelése, amelyet müncheni magániskolája nyári munkatelepeként alapított. A valamikori Szatmár megyében lévő festői szépségű bányászvároska ezáltal csakhamar a plein air festészet központjává vált. Az alkotásra csábító táj szépsége tömegesen vonzotta Nagybányára a festőket. A müncheni alapítókön és úgyszólván minden fiatal magyar festőn kívül rövidebb-hosszabb ideig ott tartózkodtak a párizsi művészeti iskolák diákjai, sőt Henri Matisse-nak, a huszadik századi festészet egyik legnagyobb koloristájának a növendékei is. Az itt alkotók támogatták egymást, és a barbizoniak lírai tájszemlélete iránt elhivatottságot érző festők és az impresszionista szemléletnek hódoló alkotók egész csokorra való napsütésben fűrésztött tájképet alkottak itt meg.

Az alapítók és a résztvevők lelkesedése a nagybányai művésztelepnek vitalitást kölcsönzött, az úttörő szerep pedig mind művészi, mind etikai értelemben missziós jelleget öltött. A cél „szintetizálni a közvetlen benyomás naturalizmusát a stílusalakításhoz szükséges egyöntetű látással”, népszerűsíteni és meghonosítani a naturalizmus és az impresszionizmus eredményeit.

A nagybecskereki impresszionisták megkísérelték erősíteni a Nagybányához való kötődést – ha már a saját művésztelepüket nem tudták megalapítani!

A csoport által választott impresszionizmus megnevezés csak határozott fellépésüknek a hangsúlyozása volt, azt jelentette, hogy alkotótevékenységük alapjául elfogadták az alkotói nyugtalanságot. Munkájukban azonban nem lelhető fel az a tehetség és alkotói szenvedély, amely a légkör remegésének festői érzékeltetéséhez, az élet lüktetésének a megjelenítéséhez és rögzítéséhez szükséges, amely az impresszionista festészet jellegzetessége. Csak a szándék maradt meg, amelyet a tárlatkatalógus szövege ekképpen fogalmaz meg: „A festői impresszionizmus ellentéte az antik romok tompa, sötétbarna színekkel megfestett klasszicizáló, dekoratív tájfestészetének. (...) Ezeknek az új festészeti eszméknek a jegyében készült

alkotásokat mutatta be a kiállítással a négy torontáli, ill. nagybecskereki festő.²⁰

A nagybecskereki impresszionisták 1912-ben megrendezett kiállítása az új szemléletű művészet térhódításának a bizonyítéka, Európa beáramlása Nagybányán és Gödöllőn keresztül. Ezenkívül a csoport azzal az impresszionista illúzióval gazdagodott, hogy minden tehetséges egyén a természettel való közvetlen kapcsolatteremtés útján elérheti az alkotáshoz szükséges érzelmi telítettségnek olyan intenzitását, amely elegendő ahhoz, hogy műveket alkosson. Bár a Streitmann-nal együtt fellépő másik három festő szerényebb képességgel rendelkezett, tény hogy az újításokkal szembeni gyanakvó környezetben tovább élt a művésztelep megalapításának vágya. A kiállítás részvevői közül Várkonyi József (akkor született, amikor Streitmann Nagybecskerekre érkezett) tűnik a „legimpresszionisztikusabb” festőnek. Képein gyakran találkozunk a Várkonyi-villa motívumával, amelyet átengedett a festőknek abból a célból, hogy ott közösen alapítsák meg a művésztelepet. Sikertelenül. Mindössze egy nyáron át működött, de a vajdasági képzőművészet történetének így is említésre méltó állomása.

Kereken negyvenöt évvel később, 1956. július 12-én a zrenjaninaiak megalakították az écskai művésztelepet. A művésztelep és az azzal párhuzamosan megalapított modern művészeti képtár élén Wanyek Tivadar (1910–1981) festő állt, aki 1936-ban telepedett le Zrenjaninban, és mindjárt bekapcsolódott az akkor még mindig aktív nagybecskereki impresszionisták csoportjának munkájába. Várkonyi Józseffel együtt festette a város és környéke tájait. Ekkor születtek „kitűnő impresszionista képei” – írta róla Vukica Popović.

Zsénár Emil (1884–1954) diákja volt Streitmann Antalnak. Uroš Predić hírneves bánáti festő tanácsára és Streitmann támogatásával jutott el 1909-ben Münchenbe, Hollósy Simon festőiskolájába. Később, 1912-ben Ferenczy Károlynak, a nagybányai művésztelep legendás hírű vezéralakjának volt a növendéke. A csoport négy tagja közül Zsénár a nagybányai művésztelepnek az egyetlen Réti István által „nyilvántartott” részvevője. Az 1912-ben Nagybecskereken megrendezett kiállításon ő is kiállította az 1912 nyarán festett képeit. Itt is maradt a Bega menti városban 1931-ig, utána Fehértemplomban, majd Belgrádban vállalt rajztanári állást. Belgrádban halt meg 1954-ben.

A nagybecskereki impresszionisták és követőik kapcsolatot tartottak fenn Nagybányával, összekötő szerepet tölthettek be Nagybánya és Vajdaság többi térségei között. Az itteni festők közül Nagybányán tartózkodott Balázs G. Árpád, Hadzsy Olga, Mály József, Oláh Sándor, Zora Petrović Ivan Radović, Schneider Péter és mások. Tény az, hogy Streitmann-nak köszönhetően Nagybecskerek Nagybányán keresztül közvetlenül, elsőként kapcsolódott be

az európai képzőművészeti központok folyamatába. A nagybecskereki impresszionisták vágya, hogy művésztelepet hozzanak létre, tovább élt a két háború között, majd a háború utáni időszakban is, hogy végre 1956-ban a sokévi álom beteljesüléseként megalapítsák a mai napig is működő művésztelepet.

Zrenjanin városa ma a kulturális hagyományaihoz méltó művészteleppel, képtárral és kiállítási termekkel rendelkezik. Jelentős a városban tevékenykedő fiatal, perspektív művészek száma is, olyan tehetségeké, amilyenekről annak idején csak álmodhatott Streitmann. Ma is áll a maga idejében nagyon is korszerű műteremház, amelynek selyemtéglaí és enteriőrjei felidézik Nagybecskerek művészeti eseményeinek egész sorát. Lehetővé kellene tenni, hogy ismét eredeti rendeltetésének megfelelően funkcionáljon.

Tanulmányom célja azt volt, hogy Streitmann-t kiemelje a feledés homályából. Festészetének értékelése vagy akár csak körvonalazása is egyelőre még lehetetlen. Csak néhány munkája és egyetlen festménye maradt fenn, amely a nagybányai hatást tükröző plein air festészet dokumentumának tekinthető. Emellett ez a *Felsőbányai utca* címet viselő képe biztos ecsetkezelésről, mesterségbeli tudásról, a napsugár ragyogását híven visszatükröző, a jövő évszázad reményteljes eljöveteletét hirdető festőről vall.

Streitmann Antal váratlanul, 1918. március 3-án vakbélgyulladásban halt meg. A *Torontál* 1918. március 4-ei számában a következő olvasható: „Igaz megilletődést keltett ma reggel városszerzte a megrázó gyász hír mert a napokban még az utcán láttuk jól ismert alakját, amint az ő kimért, lassú lépteivel járt-kelt közöttünk.” A zrenjanini református temetőben temették el.

Ezután még húsz nap sem telt el, amikor sor került a statárium kihirdetésére; általános volt a zűrzavar és fejtelenség; közeledett a háború vége, és meghúzták az új határokat. Streitmann munkássága feledésbe merült, az új nemzedék meg sem ismerte. A vidéki város művelődési életének a fellendítéséért és a közjó érdekeiért fáradhatatlan odaadással dolgozó szerény rajztanárnak még annyi szerencse sem jutott osztályrészül, hogy tovább éljen képeiben. Az első világháborút még apokaliptikusabb követi, a képtulajdonosok, főleg a megye magas rangú tisztségviselői, zsidók és németek voltak, akik eltűntek a képekkel együtt, áldozatul estek vagy elmenekültek innen.

Streitmann sokoldalú alkotótevékenységének egyre gyakrabban előbukkanó foszlányai mégis arra figyelmeztetnek, hogy nem szabad róla megfeledkeznünk! Bizonyítják ezek a részletek, hogy Streitmann Antal a századfordulón egy kis, de művészettörténetünk szempontjából nagyon is fontos időszakot és jelentős értéket képviselő csoportnak volt a vezére, aki a munka–művészet–élet harmonikus egybetartozását akarta megvalósítani, ám ez mindmáig szép, elérhetetlen utópia maradt.

JEGYZETEK

- ¹ Milorad Martinov és munkatársai: *A zrenjanini Proleter Szőnyeggyár 1894–1974 között*. Zrenjanin, 1975
- ² *Torontál*, 1903. augusztus 3., Szenes Adolf: Művészet a gyermekéletben; Fülep Lajos: A gyermek rajzolása (*Nagybecskereki Hírlap*, 1902. június 27.)
- ³ *Torontál*, 1902. június 19.
- ⁴ Szenes Adolf. *Torontál, 1903. augusztus 3.*
- ⁵ Rajz és kézimunka kiállítás a záróban. *Torontál*, 1904. jún. 27.
- ⁶ Streitmann Antal előadása Budapesten. *Torontál*. 1904. márc. 7.
- ⁷ Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig*. Magvető, Budapest, 1974.
260. 1.
- ⁸ Fülep Lajos i. m. 60. 1.
- ⁹ Uo. 419. és 425. 1.
- ¹⁰ *Torontál*, 1890. szept. 28.
- ¹¹ Uo. 1892. május 3.
- ¹² *Torontál*, 1892. május 4.
- ¹³ Budapest, 1954
- ¹⁴ *Torontál*, 1889. március 3.
- ¹⁵ *Torontál*, 1899. február 10.
- ¹⁶ H. K.: A gyermek művészete. *Rajzoktatás*, Budapest, VII–1904
- ¹⁷ Déry Béla: A Nemzeti Szalón megnyitásához, *Torontál*, 1904. május 20.
- ¹⁸ *Torontál*, 1904. június 25.
- ¹⁹ *Magyar Művészet 1890–1919*, i. m., 273. 1.
- ²⁰ A zrenjanini Népmúzeum, ill. Jelena Knežević művészettörténész, a zrenjanini múzeum muzeológusa a négy festő hagyatékából összegyűjtött képekből 1989. október 5-étől november 5-éig kiállítást rendezett Streitmann Antal–Zsénár Emil–Várkonyi József–Waldner Jenő címmel. A képek bemutatásával felidézte az egykori kiállításnak az emlékét, „rekonstruálni” próbálta a nagybecskereki impresszionistaként ismertté vált festőcsoport első kiállítását. Ezúton mondok köszönetet szíves segítségért Jelena Knežević, Vukica Popović és Milena Šiljački kolleganőnek, valamint Aranka Kamenovićnak a Történelmi Levéltár munkatársának.